

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Jacobi Sadoleti Card. Et Episcopi Carpentoractensis Viri
Disertissimi, Opera quæ exstant omnia**

Sadoleto, Jacopo

[Francofurti], 1607

Iacobi Sadoleti Episc. Carpentoracti Epistolarum Lib. IV.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-69244](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-69244)

tis, expectationi cumulatae satisfactorum esse, atque in eam partem maxime, quam tu pice recte probas. Is tibi refert plurimam salutem. Vale, & nos dilige. Ex suburbano nostro Carpentorachi, IX. Calend. August. M.D.XXX.

IACOBI SADOLETI EPISC.
CARPENTORACTI EPISTOLA-
rum Lib. IV. Epist. I.

IAC. S ADOL. EPISC. CARP. D. ERASMO
Roterod. S. P. D.

Novus est, aut eo plus, cum binas abs te literas accipi eodem exemplo: quarum quae posterius scriptae erant, cum priores mihi reddita fuissent, esset autem in illis tua de mea incolunitate, & opportuno ad meam ecclesiam receptu, gratulatio plena amicissimae voluntatis: recordor me tum, ut noster amor ferebat, diligenter tibi rescripsisse. Post mihi allatae sunt altera una cum Psalmo LXXXV. & tua eius interpretatione: cuius ego lectione fui mirifice delectatus, tuamque illam admirabilem ingenii vim, & coptam, in eo etiam recognovi. Sed quo minus tibi de eorum aliquid scriberem, fecit occupatio, & par quidem meus labor: quem ego in interpretando Psalmo XCIII. paulo ante susceperam. Sed ne utquam partuae facultas neque aequa ingenii ac doctrinae vis, per quam celeriter opus a me institutum absoluerem. Sum enim in hunc usque diem, ut vides, retardatus. Sed postquam tandem consecissem, nihil habui antiquius quam hoc quicquid esset quod elucubraveram, continuo ad te mittere: quod non tam videlicet. Sed tamen siue tibi id probaretur, ut singularem animi voluptatem ex hominis omnium doctissimi ac mihi benevolentis iudicio caperem, siue non probaretur, praecipis tuis atque doctrina in posterum melior fierem. Quorum utrum malim, & utrum mihi utilius sit, non queo satis constitare. Approbato forsitan incundior sit, quae sit ab amico fideli eruditoque profecta: emendatio certe utilior. Itaque te vehementer oro, atque rogo, ut si quid duxeris reprehendendum, aut quoniam erunt opinor multa, quae tibi homini acutissimo minus placebunt, ne parcas agere mecum ingenuè ac liberè: fidemque amicitiae, quam persanctè colis a te non dubito, in hac re mihi potissimum praestes: hocque sic statuas, tuum mihi iudicium in utramvis partem gratum atque expectatum fore. Ego de tuo Psalmo, ac de ceteris,

quae

que in hoc genere plura, præclaraque edidisti, & quotidie edis, cum ingenium, & copiam, & facilitatem tuam mirari soleo: tum animi virtutem, atque constantiam: quod plurimis æmulis tuæ laudi obrectantibus, ab instituto labore minime deterrearis: studeque quotidie magis, ut bonis & literis, & moribus per te confusatur: in quo tua scientia & egregia voluntas maximis mihi videtur laudibus ad cælum extollenda. Vnum est quod optarim, (quid enim me prohibet idem officium amici præstare tibi, quod ego abs te requiro?) vnum est, inquam, quod velim, idque tibi vehementer suadeam, ut a contentionibus omnibus te auoces: & aliqua in scribendo prætermittas, quæ ut non sint a vera pietate abhorrentia, contra tamen inueteratas populi opiniones, & quorundam hominum, siue etiam ordinum studia tendunt: quibus se non opponere maioris arbitror fore grauratis. Quid enim te cogit hominem in omni doctrina summum, cum longè imparibus quasi altercando, & iurgis concertare? cum præsertim sacram scripturarum paratus campus sit, latè in omnem partem patens: vbi te ad tuum arbitrium exercere, & omnes in eo ingenij tui diuitias explicare possis: quas admirentur homines, non de quibus litrem tibi intendant. Equidem quicquid scribo, scribo animo optimo atque amicissimo: & quod maiorem in modum cupio, tantam virtutem, quanta in te est, ab omni non dicam labe, sed suspitione labis etiam apud vulgus alienam esse. Verùm hæc tu melius. Nos, mi Erasme, quantum possumus, vterque pro virili parte, feramus opem labenti fidei Christianæ, quæ ut vides ipse, non solum vitiorum in hoc tempore dominatu, & multitudine facinorosorum hominum, quibus omnia redundant, sed externis domesticisque hostibus, omnibusque & bellorum & impietatis machinis oppugnatur: estque ad cadendum procliuis, nisi eam, qui vnus omnia potest, fulserit & sustinuerit Deus. Cui quodam Deo ac Domino si gratiam eam, quam debemus, conabimur referre, & beatam ipsi inuenimus vitam, & cæteris noster non inutilis erit, neque instructuosus labor. Quanquam tu quidem hortatione non indiges. Nos ut locum nostrum ne deseramus, debemus magis providere. Sed de his satis. Tu valebis, nosque diliges, tibi que persuadebis, esse nobis maximæ curæ & quietem, & dignitatem tuam. Vale etiam atque etiam mi Erasme. Amerbachio nostro plurimam salutem, a quo crebriores literas desidero. Carpentoracti, pridie Idus Feb. M. D. XXX.

II.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT.
Erasmo Roterdamo S. P. D.

E 5

Tuum

Tuum de meo Psalmo iudicium, tanquam profectum ab homine omnium doctissimo, & viro maximo, magna quidem animi voluptate affectit. Sed cum tui nominis auctoritas mihi Erasme eiusmodi sit, ut brevis tua commendatio pro insigni laude ceterorum omnium valere debeat, facile perpexit, quod plus tu in laudes dixisti meas, quam quod mei ingenij reuerentia sustinere posset: tum id abs te amori in me tuo fuisse datum, & tuae praestanti eximiaque humanitati, in qua tu mihi videris iam velle, sicut in optimarum artium tractatione & scientia, omnibus nobis antecellere. Etenim si meus frater germanus esses, qui potuisti magis, aut ostendere letitiam animi tui, quam ex mei ingenij partu, qualicumque illo quidem percepisti: aut tuam erga me benevolentiam declarare: in quo ipso utique apparet & extat quaedam rara omnibus seculis natura tuae probitatis, & singularis integritas, nullo infuleata obrectandi studio. Quod tamen est verae atque perfectae virtutis proprium: cuius qui compotes sunt, cum ipsi sibi confidant, alienas etiam solent virtutes exosculari. Sed ego me indignum tuo isto de me testimonio arbitraurus sum, si tibi concessero, ut tu in me amando priores partes feras. Non enim aut ita tardo ingenio sum natus, ut non cognoscam, quid requirant praestantissima virtutes tuae: aut ita ingrato, ut tuae optimae erga me voluntati non parem gratiam reddam. Sed quoniam haec factis melius praestanda sunt, quam verbis: sed haecenus de eis dictum. Psalmum tuum mihi redditum, cum in prandio essem, & aliquot graues viri mecum una essent, avidè perlegi, cursum videlicet, nec potui illum retinere quin mihi extorqueretur è manibus: tanta est cunctosum legendi tua cupiditas. Itaque expecto, dum eum de integro legam. Quantum tamen ex illo primo aspectu percipere potui, duae me res in eo eximè delectauerunt. Una, quod ubique fere, & omnibus in locis, stimulis quibusdam pietatis, ac religionis ex verbis tuis animum meum pertentari sentiebam: ita dulcis, & pia, & omnis delinens sensus fluebat oratio. Altera, quod tu certe in hoc genere factus es constantior aduersus inceptorum hominum molestissimas garrulitates non tam refutandas, quam contemnendas. Quod ego te prioribus literis cum hortabar, iocundo mihi Erasme faciebam, quod tuae me dignitatis studium & cura stimulabat. Quanquam enim (ut tu scribis) altius vitis dormientes in clamate asperius aliquando fit necesse: tamen id ita agere, ut non à stomacho neque ab iracundia illiusmodi reprehensio profecta esse videatur, si cuiquam, tibi profecto conuenit. Difficile omnino est, vel potius inuisitatum, non commoueri, cum odiosè sunt, qui obstrepant: & quod ipsi aliquid sibi inanis gloriae aucupentur, inuicibus disputationibus tanquam gloria.

diatoris libellis laceſſunt ampliffimos viros. Sed ad tuam cæte-
 rarum laudum omnium excellentiam hanc quoque accedere de-
 ceo tibi eſt, vt eos vel negligas, vel ſi obiurgandi ſunt, pater-
 no quodam admoneas affectu, quando tu quidem in facris lite-
 ris, ad antiquum decorem ſplendoremque reuocandis, & o-
 mnium noſtrum, & huius ſæculi es pater. Illud item cenſuerim,
 cum iam accepta vulgo quedam ſunt, quæ ſuaſpente natura ita re-
 dolent pietatem, vt ſolum in eis, quod nimium eſt, ſubaccuſare
 poſſe videatur (cuiusmodi eſt quorundam ſanctorum veneratio,
 & picturarum crebritas) non eſſe popularibus ſtudiis obſiſten-
 dum. Non quia multò ſit rectius figere in Chriſto cogitatio-
 nem ſummam: ſed neque iſta à fide noſtra aliena ſunt, & non
 queunt omnes ad ſublimentiora illa facile aſcendere. Hæc ego te-
 mere ſcribo fortalte, & parum conſiderans quis ad quem. Sed i-
 gnolce, mi Eraſme, audaciæ meæ. Summus quidam & incredibili-
 ſſis meus in te amor me cogit vt libertate in amicitia propè ad
 teneſtatem: quanquam tu quidem pro tua ſumma benignitate
 in bonam partem accipis. Sed ego ne ſim ſaluus, ſi quicquam a-
 liud ſpecto, niſi quietem, & dignitatem, & amplitudinem tuam
 quam ſemper tutatus ſum, & quantum in me fuit etiam affe-
 ctam præmiſi, atque ornatam eſſe volui. Itaque recordor, me
 quondam Pontifici Maximo, ei qui nunc eſt ſuaſorem fuiſſe, vt
 tibi inſigne ſacerdotium quoddam in Germania traderet. Quod
 ille, qua bonitate eſt & ſtudio erga homines doctos, erat factu-
 rus, niſi certi contradixiſſent: hæcque aduerſus te nixi calu-
 mnia, bonum animum Pontificis in aliam verſiſſent partem.
 Iamquam autem hominem doctum meditantem aduerſus te *de
 reſponſione* quedam auctoritate & precibus ab ea voluntate ſer-
 uentiaq; deduxi: nec quoad ego manſi Romæ, quicquã ille in te
 ſcribere eſt auſus. Quid ergo eſt? ego quod in hoc recente Pſal-
 mo duarum illarum rerum, quas notaui, alteram video penitus
 pegetiſſimam, alteram leiuiſſimè tactam, mirificè ſum tua mode-
 ratione animi & prudentia delectatus. Nam cætera tua in illo &
 admiranda, nec noua, orationis ſplendor, grauitas, copia, rerum
 que tractantur in eo, veritas ac dignitas, & quidem triplicata ſe-
 nit, vt perſpicuum ſit, orationis theſaurus non exhauriri apud te,
 tanquam collectos, ſed ſemper ſeaterere. Atque ego cum meum
 dicendi genus comparo cum tuo, aſpicio planè me ſerpere humi,
 & nimis familiariter illa diuiſa tradere, quæ tu *perſpicua et
 ſe ſeruo*, & ea in ſua veneratione grauitateque conſeruas. Et
 tamen quicquid ſumus ego & tu, a Deo ambo totum obtine-
 mus: in quem grati eſſe, cuiusque honori & gloria perpetuò
 inſeruire debemus. De Heſychio quod quaeris, habueram Pſal-
 miorum Græcum librum, veruſtate inſignem: in eo proœmium

Heſy

Hefychij luculentè scriptum in eam sententiam, ut probare conaretur omnes Psalmos Davidis esse. Is liber mihi cum ceteris omnibus perit. Reliqua sunt apud me Græca collectanea in Psalmos incerto autore: scripta non tam copiosè, quàm eleganter: quibus præcipuè utor. In iis interdum citatur Hefychius. Sed ego cum illa legi, & Latinorum aliquos de eorum numero quos prædicas: non tam illorum explanationem valde sequens, quàm Spiritui sancto permittens me totum, feror quacunquè me ille vocat: cuius vtiàm ut spiritualis in me homo, sic etiam corporalis templum idoneum esse posset. Sed crede mihi, mi Erasme, nostra nobis non parum adhuc obest infirmitas. Deus autem omnium potens, qui tibi labores, & sollicitudines, & affectam valetudinem dat: quis scit, an maiore tuo bono id faciat, quàm si quietem tibi & molle otium præberet: equidem confido ita esse, nihil laboriosa sollicitaque vita, sed quæ cum Deo profusè coniuncta sit, videtur reuera fieri posse felicius. Germanicæ nationi bene sit: amo enim gentem totam, dignissimamquè arbitror, quæ in vera tuenda ac propugnanda religione suorum maiorum gloriam consequatur: cui qui obstant, & contaminant patriæ suæ decus ad bonam eos mentem convertat Deus. Tuæ in Psalmum meum annotationes mihi gratissimæ: itaque cogito magnam partem illorum mendorum tollere: nam aliqua sunt, quæ autoribus optimis nituntur. De me, mi Erasme, sic tibi persuadeas volo: quanquam ego tenuis sum, & magnis à fortuna detrimentis multatus: nihil me tamen habere, quod non tuum æquè velim esse ac meum. Neque in hoc solùm, sed in omni tua dignitate atque fama conservanda hoc sum animo, ut sponte per me ipse, & abs te monitus, summam tibi fidem in amicitia ac benevolentia semper sum præstiturus. Vale. XIV. Calend. Octob. M. D. XXX. Carpentoract.

III.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT.
D. Erasmo Roterodamo S. P. D.

Quod literæ meæ ad te tardissimè perferantur, planè mole-
stum mihi est. Cuperem enim illas maturè reddi: nec tam,
ut te delectaret, quod tu humanissimè atque amicissimè fieri
seribis, quàm ut meum tibi officium celeriter esset cognitum.
Tuas quidem tertio Calend. Martij datas, ineunte Maio accepi.
In quibus quod mihi de valetudine prospera gratularis, equidem
libenter accipio hanc gratulationem tuam, tui amoris eximij
erga me testem. Veruntamen scito à medio Nouembri vsq; ad A-
prilem extremum minus me commodè valuisse. Itaque toto hoc
tempo-

tempore & intermissa nostra studia conticuerunt, & ego nihil dignum viro potui exequi. Ad meam nunc tamē pristinam promotionem sum reuersus, de qua antē ad te scripseram, ut commentarios in Pauli epistolam ad Romanos conficerem. Quod opus est difficillimum omnium est, sicuti & tu sentis, & ego te ipsa experiri tamen animo non deficio. Vtinam sic euentum meorū consiliorum fortunet Deus, quemadmodum à mea parte nihil meę laboris deerit, nec studij. Accidit autem mihi peropportune, ut nanciscerer diu Chrysostomi commentarios in omnes Pauli epistolas Græca lingua impressos: qui mihi domo ab Episcopo Veronæ missi sunt: quorum ego famam, vel volumen eua ipsū ad te purō peruenisse. Cupio quidem certē, ut quod tunc tibi defuisse scribis, cum hoc idem opus esses aggressus, id nunc suppetat, si fortē tibi libeat: quæ iam diu exorsus fueras, ea nunc pertere. Frobenianam operam non repudiabimus, cum tempus erit excutendi: præsertim te tanto autore, ut res rectē geratur, curam adhibente. Sed mihi magis, mi Erasme, tuo iudicio est opus, quod ego semper maximi feci, & facturus sum. Res ardua est, ego difficiliter & tardē scribo. Nouos etiam, neque eos paucos, inuenio sensus: qui boni sunt, an secus (ego enim mihi ipsi non satis fido) talium virorum, qualis es tu (si tamen aliqui tales iudicium exquirendum mihi est. Tuum certē imprimis, qui me vovis, aut præcipue in hoc genere scribendi non doctrinam modo, quæ in te summa est, sed copiam etiam & dignitatem orationis adhibuisti. Basilium magnum sua loquentem lingua exiisse à te, & in manus hominum diuulgatam esse, vehementer gaudeo. Nam quod mihi à te sit inscriptus, id maius est cui de me iudicij testimonium, quàm ego expectassem: aut quàm me dignū esse arborer. Sed tua humanitas & beneuolentia eiusmodi, ut nō quid me accipere, sed quid te dare oporteat, potius expendas. Equidem maximas tibi de eo gratias habeo: quod etiam relatus & occasio fuerit. Te ita crebri, & à tam multis peti, & mirum facit mihi, & permolestum est: nec video quæ sit causa, nisi fortē ea, de qua iam pridem ad te scripsi: exultatio tua videlicet, quæ in tam alto sita est loco, ut omnibus statibus inuidiæ proposita esse videatur. Nam qui in hanc Theologiæ palestram nomen suum profertur, quō sibi de principio commendationis aliquid in vulgus querant: nomen eligunt clarissimum, in quod insistantur: augeat deinde rixam ipsa contentio. Sed ego si isto lococulm, una semel defensione, in vniuersum omnibus responderem: partim inuente facta consilia; excusans, si quid fortē esset à me in illa ætate liberius scriptum: partim etiam modestē prudenti; retractans, quæ eiusmodi essent: ut etiam si non veritate, ac saltem verisimiliter ansam aliquam possent præbere obre-

stanti-

stantibus: quod summos doctores sanctissimos homines certius fecisse. Postremò verò, omnem sensum meum de fide Catholica ita exponens, vt non posset cuiquam esse dubium quid sentirem: hoc opere edito, perenne mihi silentium suscipere aduersus maleuolos, quorum insolentiam iniquasque calumnias, cum res ipsa & veritas, tum tua excellens fama, virulque refutaret. Sed ego hæc non tam monendi tui causa loquor (non enim tu egres monitor) quàm testificandi sensus & animi mei. Oculampadium extinctum, vtinam possem dolere iure. Si enim literæ & doctrina hominis postulabant, nisi extitisset ille in alio genere perniciosus. Psalmum tuum auidè expecto, eumque perlegere cupio. Epistolarum tuarum volumen audio exiille, Lugduni que haberi: id ego mihi qui mihi emerent. Tu interea, mi Erasme, si nos diligis, da operam vt valeas, & sustentens aetatem istam tuam iis, quibus soles, optimarum artium studijs, & conscientia rectorum consiliorum. Nos qui te plurimum amamus, nullo vnquam loco deerimus, nec famæ, nec laudi, nec voluntati etiam tuæ. Vale. Carpent. VIII. Idus Maij, M.D. XXXII.

IV.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP. DES.
Erasmo Roterodamo S. P. D.

IS qui tibi hæc literas reddidit, minus mihi sanè cognitus est: Inequè ego hominis mores, naturamque perspexi. Sed cum adiuisset ad me, diceretque se celebritate famæ, & amore quodam nominis tui commotum, velle ad te proficisci, vt sub te magistro lautioribus literis operam daret: non potui non probare hoc eius constitutum: nam & rem pulcherrimam, & doctorem præstantissimum appetere mihi visus est. Proinde petenti à me commendatitias literas, libenter conseruaui consuetudinem meam: & in his, quæ ad humanitatem pertinent, facilem ei me prebui. Commendo tibi eum igitur: sed ita, vt cum ipse de eo fereris iudicium, dignumque statueris, quem in amicitiam tuam recipias: tum eum sic adhibeas, & benignitate tua complectare, vt quod sine vilo tuo incommodo fiat, aliquem ipse fructum sui huius rectissimi studij consequatur. Ego posteaquam ad te proximè rescripsera, biduo illo aut triduo accepi libellos tuos, quorum iam bonam perlegi partem: imprimis que sum tuis defensionibus aduersus illos obretractores tuos mirabiliter delectatus, summam enim illæ doctrinam, & illam, quam ego maximè probo, egregiè redolent animi moderationem. De Basilio ite-

num ago tibi etiam atque etiam gratias: quod me ad eorum numerum, quos tui ingenij monumentis illustrare voluisti, aggregare dignatus es. In quo si tibi non par opera rependetur à me, at mea æqua certe tuæ isti præstanti erga me voluntati reddetur voluntas. Vale mi Erasme, & Amerbachium nostrum meis verbis saluta. Iterum vale. Carpentora. VII. Idus Iunias, M. D. XXXII.

V.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT.
D. Erasmo Roterodamo S. P. D.

Noli amabo putare, mi Erasme, quicquam mihi esse, aut gratius tua erga me benevolentia, aut iudicio grauius. Itaque & quicumque istine veniunt, tuumque modò nomen, & nomen de te aliquem ad nos perferunt, libentissimè à me accipiuntur: coque etiam magis, si quod afferunt monumentum tuæ præstantis ingenij, præclaraque in rem & pietatem Christianam operæ ac voluntatis, qualia sæpe multa à te proficiscuntur: ut tibi molestum esse non debeat, illos tenui à me munusculo affici, qui id laboris mea causa suscipere. Et de tuo iudicio (ita mihi diuos omnes opto esse propitios) in ea sum sententia, ut nihil meorum mihi probari possit, quod ad religionem quidem, & ad literas sacras pertineat, si non id antea tibi sit probatum. Quapropter cum confecissem commentarios in Pauli primam epistolam (quo labore, & quibus vigiliis, non dico satis enim cognita tibi est illius Epistolæ obscuritas) statueram aliquot mensis quiescere, totumque me ab illa cura & cogitatione auertere: ut deinde recens, atque nouus ad meam progredierem, & accuratius expendendam lucubrationem accederem. Qui tamen mos & mihi consuetus est, & à viris doctis solet usurpari. Eratque mihi in animo, neminem omnino participem facere, antequam ipse probassem. Sed cogitans ceteros humanos, & quanto mihi morori ac detrimento esse posset, si qua asperior fortuna, qua in verumque nostrum profectio habet potestatem, commercium inter nos hoc literarum peremisset: librum è tribus primis, qui erat descriptus, deinde opera ad te misi, in quo maxima quidem sunt & pulcherrima fidei Christi mysteria. Quem peto à te mi Erasme & pro insigni ac mutua benevolentia nostra rogo, eo animo referas: ut ita statuas, melius mihi abs te multò consultum fore, si reprehenderis in eo, quæ tibi reprehendenda esse videntur, quam si laudaueris, si qua erunt laudanda. Ausus equidem

equidem sum, id quod videbis ipse, ab itinere ceterorum, iam diu trito atque visitato deflectere: aliaque quadam ingredi via, que mihi visa sit magis emergere ex fluctibus questionum, fortiusque & splendidius ad veritatem contendere: Deumque ut mihi adferret, semper precatus sum. Sed falli tamen possumus. Quamobrem mi Erasme, omnis in te spes mihi est, tuum iudicium quod tu modestè imminuis, ego autem plurimi facio, idque non iniuria, nunc mihi quidem ipsum periculum & portus est, & totius mei laboris expolitio, egoque in te vno, tuoque in me amore, ac tua spectatissima virtute, & doctrina acquiesco. Illud te nolo ignorare, deesse non pauca in hoc libro, que tunc adiciuntur, cum opus totum acriter examinandum resumperimus. Nam & multa in eo explicatius differenda sunt, quam nunc exposita sunt: & collecta ex sacris literis testimonia aliquot sanè oportuna atque illustria tum sumus addituri, cum de vulgando opere cogitabimus. Nam nunc quidem huic parti, quam ad te misimus, ne lectionem quidem adhibui: veritus ne correctionibus ac literis ante tempus implicaretur, quando omnem eiusmodi curam (ut dixi) in aliud tempus reieci. De impressione nihil mallem, quam id quod tu mihi consulis, ut apud Frobenium transigeretur: res: ceterus enim sum, nunquam melius: neque sumptu permoueret, sed pudore quodam afficitur propter bonitatem & modestiam Gryphii, qui mihi rotus deditus plane est. Quanquam erit hæc quidem de re spatium deliberandi. Illud te summe oratum volo, ut hanc partem commentariorum ita ostendas cui voles, ut nemini omnino describendi copiam facias: res enim nondum plenè perfecta est. Ego & familiariter ago tecum, & me id tutò facere posse arbitror: summa enim mihi est & de tua humanitate opinio, & de integritate fides. Quamobrem si quid tibi oneris impono, id ea mente facio, quod tibi volo esse persuasissimum nihil tibi esse vicissim in omnibus rebus ruis, & opera mea, & benevolentia paratus. Declarationes tuas, etsi magnoperè probavi primà illa lectione, ut ad te scripseram, tamen de integro legam: nec dubito, quin sum omnia in illis, que à te commutata sunt, meliora ex bonis facta reperiturus. Legi commentarium in Symbolum, quo mirificè delectatus sum. Os enim profectò obstructum iam est litigiosis hominibus, & sibi iniustam laudem ex obreccatione aliorum querentibus, quos tua excellens virtus & autoritas satis per se ipsa refellit. Vale Erasme, & nostri memoriam retine, qui nunquam tui esse immemores possumus. Ad Amerbachium nostrum do literas, cui lucubrationem meam vel imprimis ostendi volo. Iterum vale. Carpent. V. Idus

Iunij, M. D. XXXIII.

IAC.

VI.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT.
D. Erasmo Roterodamo S. P. D.

Dum est cum ego nihil de te, ne rumoris quidem, accepi. Quod
 tu ades in eisdem locis, in quibus solitus es, tibi que com-
 moda valendo est, sicuti cupio equidem, & spero, nonnulla de
 co me tener admiratio. Hominis enim πολυθρησκου, & πολυπρα-
 φιακου non est vitatum hoc silentium. Sanè nos post librum il-
 lum tuum de Concordia Ecclesie nihil aliud accepimus, quod
 ad Erasmo scriptum esset. Itaque non sine aliqua sumus suspi-
 cione, ne aut minus fortasse valeas, aut in Belgas tuos profes-
 sus sis. Videbare enim in literis tuis postremò ad me scriptis,
 significare, te id cogitasse facere. Quod si ita est, mi Erasme, que-
 so, ut certiore me de tuo omni statu facias, qui pendeo animi,
 donec explorarum aliquid de te habuero: nam mihi tua salus
 & tranquillitas mirabiliter cordi est. Non dedit nobis fortu-
 na, ut in eisdem locis viveremus: quod verique nostrum, arbi-
 trum, mihi quidem certè fuisset optatissimum. Potuissem enim
 apertus tibi, atque illustris, omnem meum sensum & animi
 eccitare. Sed quoniam id præterit, actum ne agamus, ut di-
 citur, animos certè virtus dedit in amore consentientes: in qua
 tu multò præstantior, maiores autem meæ partes sunt, te sum-
 mum vitum colendi, & diligendi. Tancquam igitur ad homi-
 nem omnium tibi amicissimum, ut de tuis rebus omnibus inter-
 dum scribas, vehementer te rogo. Mei in Paulum perfecti com-
 mentarii sunt: itaque eos propediem cogito edere. In iis pluri-
 mum mihi opitulatae sunt correctiones illæ tuæ, quas in primum
 librum adhibuisti. Vellem idem in reliquos fecisses, maximo
 mihi emolumento ea res fuisset. Sed fortuna nobis disjungen-
 da, multis meis & magnis inuidit iucunditatibus: cui quidem à
 nobis non potest obfisti, ea enim summas frangit infirmitate
 ope, necdum meas. Sed quod ad rem pertinet, potes perpicere
 mi Erasme ingenij tarditatem & imbecillitatem mei: qui tan-
 quam *καθημερον* diutino cursu cubitum vix processi, ut ex hoc
 quoque maior tibi à tua incredibili navitate & industria volu-
 ptas paratur. Verum hæc hæc hactenus. Te mi charissime atque o-
 ptime Erasme oramus, ut semel amorem erga nos abs te sus-
 ceptum constanter & perpetuò tueare. Carpentoracti,
 Calend. Nouemb. M. D. XIV.

F

IAC.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. BO-
nifacio Amerbachio Basiliensi S. P. D.

Nolo te vereri, mi Amerbachi, ne tuæ literæ mihi aut inter-
pestiæ vnquam, aut minus gratae sint, cum eas ego liben-
tissimè legam, tuamq; in illis bene cognitam mihi modestiam
semper mihi iutueri videar. Quamobrem nulla te à scribendo
cuiusmodi suspicio retrahat, dum id tibi commodum alioquin
sit: semperque ita existimes, te mihi quoties scribis, toties rem
gratam facere. Tuam de cœna Domini sententiam, & cognoscit
mihi incumbendum fuit, & eandem ego vehementissimè probo, il-
ludque præterea adiungo; Tot seculorum perpetuam consuetu-
dinem à communi Ecclesia vsurpatam, non sine approbatione
Spiritus sancti tantum roboris habere potuisse: cum præferam
tot ex illo numero sanctissimi viri extiterint, qui gratiam suam &
amicitiam cum Deo miris rebus & multis ita declarant, ut du-
bium de eo esse non posset. Qui certè impj, nefarijque fuissent,
& ab Deo penitus alieni, si panem pro Christi corpore, & rem
prophanam pro rerum omnium effectore sumpserint sibi ado-
randam, atque colendam. Quibus ipse Oecolampadius profe-
cud nec sanctitate, nec doctrina fuit par. Atque is antequam ce-
deret è vita, cum audisset parteis suas, hoc est, eorum, qui im-
piè de sacramento corporis Christi sentiebant aduerso prælio
afflictas, quod prælium non humana vi, sed numine omni-
potentis Dei confectum esse constaret: si conuersus est ad melio-
rem mentem, eius doleo morte: doctus enim sanè vir, & bonis
literis apprime erat ornatus, cû ego nunquam illi magnam eru-
ditionem in Theologia tribui. Sin autem aduersus Deum per-
stitit contumax, equidem nunquam cuiusquam malo laboranti
è medio sublatam esse. Vtinam isti ciuitati, & ciuibus in ea o-
mnibus, rectus insideat in fide Catholica sensus: quorum ego
alteri, propter nomen & nobilitatem vrbs, alteris ex pietate
charitateque Christiana valde amicus sum. Qui si me audire vo-
lent, quod illis tu meis verbis (si videbitur, & si occasio dabitur)
licebit dicas maiorum suorum potius in tuenda vera religione
Christi laudem, quam temerè nouantium res bene constitutas,
insaniam pergent imitari. Opera quæ scribis Erasmi valde au-
dè expecto, nec dubito cæteris statura dissimilia: hoc est, plena
doctrinæ & vbertatis. Quod mihi Basilius tantus autor licet
inscriptus, habeo equidem magnam vobis gratiam: sed tamen e-
lius erat querendus potior, qui tali munere honoraretur: nam
ego

ego ingenuè loquor, non huius mihi dignitatis conscius sum. Tamen tuam, & Etasini mei benevolentiam agnosco, eamque gratissimam habeo: quam ego pari compenso voluntate. Carpent. VIII. Idus Maij; M. D. XXXII.

VIII.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENT.
Germano Brixio S. P. D.

Superioribus diebus, cum per incertos tabellarios literas à te accepissem: in quibus neque locus unde illa data, neque dies erat scripta, celi ex orationis tuae filo styliq; elegantia, tum etiam amoris significatione aduersum me, non mediocrem cepi voluptatem: tamen diu suspensò animo fui, quidnam mihi in tali te facendum esset, cum ad rescribendum quidem officium me impelleret: quò autem, aut per quem literas ad te darem, nullum consilium capere sat certum possem. Post verò diligentius mecum meditatus, & illam faciens coniecturam, tales viros, qualis es tu, Lurætiæ Pharrisiarum libentius sepiusque committere: propterea quòd illa ciuitas amplissimum est doctorum hominum domicilium, literas eò misi: ubi si te ille reperisset, cura & officio meo, & animo satisfactum. Sin minus ibi te offensus, neque in eo opinio mea & coniectura ratio frustrata: sed per hanc tamen ad te, ubicunque es, mitterentur. Cum homini doctissimo atque optimo, tu simili virtute & doctrina praeclaro, inuogatus certe esse non potes. Verum quòd mihi gratia tua gratularis, quòd me, quem diu antè mortuum existimabas, repente non modò viuere, verum etiam dignitate atque honore auctum esse audisses, gratulatio tua, ut quae ab optimo proficiscitur animo, sanè mihi probata est. Sed tu si vnam illam esse mortem arbitraris, qua qui natura & mortalitatis conditione lassissimè: planè nondum mortuus sum, neque supremum huius diei adhuc excecatus. Si verò grauiorem & verioiorem passus mortem, cum quis cogitur alieno viuere arbitrio, non sanè sanè & mortuus tui, & reuixi, posteaquam in hunc portum uisus & tranquillitatis sum peruectus. Scito enim, me his quinque annis, posteaquam uidelicet Romanis relictis rebus, in hanc Ecclesiasticam prouinciam me contuli, solis gustasse quoslibet fructus verè uitae, nihilque expertum fuisse postea quod pendendum mihi esset. Quare tu si *per uisum* gratularis mihi, haberi laetandi de amico & gratulandi causam. Sin autem vulgari consuetudine uerbi locutus es: en tibi amantissimum tui hominem non modò non mortuum, sed uiuentem nunc quidem beatius quam antea: cui ista ipsa dignitatis accessio, qua te

gaudere dicis, vtinam illa non magis oneri, quam honori esset. Sed tamen quoniam diuino numine in hoc loco positi, & in hoc honoris gradu locati sumus: demus operam, quoad possumus, vt nostra eidem Deo & opera parata sit, & voluntas. De te autem ipso mi Brixii, quando ex eorum hominum numero es, quos ego colere & complecti studiosè soleo, dedisti que mihi per literas tuas & doctrinæ & humanitatis specimen: sic me existimare putata, te esse dignissimum, quem omnes qui bonas artes sectantur, in oculis assidè feramus, nihilque vicissim accidere mihi posse tua erga me beneuolentia gratius. Quæ quoniam (vt scribis) a te suscepta iam diu est, ex quo me scilicet primum Romæ cognouisti: peto à te maiorem in modum, vt & veterem illam renouare, & si est augendi locus, etiam augere & amplificare eam velis. In quo tibi polliceor, me curaturum, vt in nullo amicitiæ officio, nec in voluntatis studio me vineas. Vale. Carpentoracti, X. Calend. Iulij, M.D. XXXII.

IX.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT.
Germano Brixio S. P. D.

Non potuit fieri commodius, nec magis vt ego vellem, quam quod meus liber tibi redditus fuit: primo que ipso in prelio, vt aiunt, cum homine disertissimo doctissimoq; congressus, non dicam cum laude (abhorret enim mea mens ab eo quod insolentius videatur dictum) sed certè sine ignominia discesserit. Quanquam tu quidem etiam illum laudas: in quo agnosco vel beneuolentiam erga me tuam, vel comitatem naturæ, qua es preditus. Sed quod epistolam meam desiderasti, hocq; genus officij quod in scribendis epistolis situm est, imprimis inter amicos usurpari iudicas conuenire: verè tibi dicam. Subitus discessus Germanandi, qui me festinare valde coegit, tum autem habitatio quedam mea, cum nec quibus in locis planè esses, nec quid rerū gereres satis nossem: illudq; etiam valde vererem, ne tibi homini vehementer in literis occupato obicerem laborem: adduxit me, vt statuerem per nuntios potius, quam per literas tecum agendum esse: præsertim cum homini & amico, & prudenti, id negotij committerem. Qui, quam mirificè functus officio sit, tum ex reb. ipsis, tum autè tuo imprimis iudicio testimonioq; cognoui. Illud verò mihi pergratum accidit, quod meum consilium istuc mittendi librum & ad Theologorum vestrorum iudicium deferendi, tibi quoque esse intelligo probatum. Quod equidem, mi Brixii, ea ratione feci, quod Christianam illam humilitatem animi, quam maximè in scriptis meis extollere, & in cælum ferre, verissimis

Nihilis laudibus soleo: non solum verbis, sed ipsa re, quantum
 a me fieri potest, cupio semper tecum habere coniunctam.
 Cuius si ut nomen, ita veritas Christianis hominibus in cultu
 & in honore esset, tot hodie pestilentissimarum heresum erro-
 ribus, & hac religionis labe careremus. Sed quod scribis te cu-
 raturum, ut aequis iudicibus, & a politiorum literarum cultu
 non abhorrentibus, res permittatur, habeo tibi magnam gra-
 tiam: tamque id perfectum a te video. Scripsit enim ad me ex
 illis quidam sane quam liberaliter: ut mihi in mentem venerit
 legam, esse apud Theologos vestros Mutis etiam locum, verum
 illis functionibus: quod tamen tibi & Budeo nostro acceptum
 fore sciam. Certè id quod sentis, est omnino verissimum: nec
 res tam peregularis barbarè & que absurdè debere tradi, & quæ à
 me scripta in Paulum sunt, sine Latina & Græca eruditione intel-
 ligi vix posse: aut ne vix quidem. Expertus enim sum ego, quæ
 subtilitas rerum, quanta & cuiusmodi altitudo maximorum in
 illis mysteriorum infit. Quæ tu quod breui, & subita lectione
 tam accuratè perpendis, non rerum facilitati, sed tui ingenij
 magnitudini est ascribendum. Quo nisi tu eximio præditus es-
 sis, crede mihi, impeditus multò iter ad illa percipiendâ & in-
 telligendâ offendisses. Dies tamen, & mora, & crebrior lectio,
 quanto magis indicabit, nihil fieri posse rebus illis recondi-
 tas. Quod tibi hoc libentius scribo, quod te quoque video in
 eodem studio currere. Non enim mihi ignota neque inaudita
 studia sunt tua: sed & ex pluribus cognoui, & legi ipsemet ho-
 miltas illas Chrysothomi, quas tu è Græco sermone in Latinum
 vertisti, ea & elegantia verborum, & gravitate: ut non tam opu-
 lentissimum transulisse autorem, quam imitatus esse videare.
 Inque expectabimus aliàs: gratum que mihi in eo feceris: si ut
 concitata fuerint, mihi eas afferri quamprimum curaueris: etsi
 cum ad conciones erit ventum, grauior tibi labor videtur fore
 propolitus. Nostri enim profectò quam ardentè ille, quamque
 præsentè solutus sit auditores non iragis docere (mihi quidem
 videtur) quam aut obiurgare, aut accendere: etsi vtrumque qui-
 dem, sedque cum magna cura. Verùm cum in multis interpre-
 tationibus Pauli locis ab eius opinione dissentiam, idcirco tibi vi-
 des tuam eum minus legisse. Ego verò in ipso legendo, expen-
 dendo, interpretando Paulo, cum omnium ferè interpretum,
 qui aliquo numero sunt, scriptis & commentationibus usus
 sum: tum verò Pauli eiusdem epe & doctrina plurimum adiu-
 uatus: qui quidem suimet longè optimus est interpres. Noli enim
 parare, me ad primam illam, quæ Romanis inscripta est, epi-
 stolam exponendam accessisse, nisi prius perlectis, diuque volu-
 tatis, omni que animi attentione perlectis cæteris eiusdem do-
 ctoris

ctoris epistolis. Quarum assidua & acutè lectione in eos diuina sapi-
 entia: fontes sum inductus, ex quibus si non haud facile puriorem
 doctrinam, saltem leuiter ex illis aspersus fuisse videar. Vnum est
 in quo mitior, quòd ita reprehendora quibusdam, quasi desectere
 vel tantulum à veterè translatione Pauli nephas sit. Cuius tu
 rei, mi Brixii, qui vtramque linguam probè nosti, optimus poteris
 esse iudex. Mihi enim si quicquam in illis commentariis est,
 quod probeatur, illud præcipuè est, quòd vilius mihi sum verba
 & verbis expressa verè Latina reddere, quæ antè nimirum ahe-
 niora pleraque erant, vt vis Apostoli sententiaque obscuraretur.
 Ea si conatus sum illustria & perspicua facere, quod ordine, &
 proprietate Pauli verborum accuratissimè seruata factum à
 me est: quidnam, quaeso, ea in re admissum est culpæ: cum
 præsertim gratus hoc etiam meum factum esse debeat, quòd
 Lutheranis vt sua *tragedia* facilis probent, imperitosque in
 fraudem inducant, ad ignoratam plerisque linguam sæpenu-
 mero confugientibus, hic vtiq; campus doli & fallaciarum
 intercludendus fuit. Si tamen ego non sum hallucinatus, quod
 fieri nimirum potuit, homo enim sum. Alia quidem via com-
 modius istis contortoribus scripturæ sanctæ occurrere, illorum-
 que præstigijs & machinationibus redargui vix potuisse existime,
 Itaque & initio mei operis hac potissimum de causâ illam me
 sumpsisse enodandam epistolam sum testatus. Sed hæc hæcenus.
 Venio nunc ad eas epistolæ tuæ partes, quæ partim me delecta-
 runt mirabiliter, partim pudore etiam affecerunt. Nam quòd
 meæ lucubrationi tantum laudis impartis, quantum non tam
 à summo iudicio, quam ab amicissimo animo profectum intel-
 ligatur: gaudeo equidem me abs te sic diligi, tuamque istam præ-
 stantem atq; egregiam erga me voluntatem permagni æstimo.
 Sed res ipsa planè vt erubescam me cogit. Etenim quis ego sum,
 quo ingenio, qua doctrina, quibus ornamentis præditus, cui ab
 homine doctissimo atque optimo tantum laudis tribuatur: Si e-
 nim in eo laudandus sum, quòd sim deditus optimis artibus &
 studijs: quam multi sunt nostra hæc ætate, qui in eodem genere
 studiorum excellunt? nõnne horum talium frequentia Italia,
 & Gallia, & ipsa quoque Germania nunc referta est? Si verò
 quod optimas tuor & sustineo partes, ab antiquiorumque sci-
 tis atque decretis transuersum vnguem non discedo: non tam id
 laudi vlli dandū est, quam vitio, secus si fiat, maximo. Nam quòd
 in portum me ex vrbis illis fluctibus, & ex magna agitatione
 tranquillam in stationem recepi: ego sanè liberam & volunta-
 riam vitæ agendæ rationem obnoxius illis, & aliene sententiæ
 addictis rationibus, ob eam primùm causam longè prætulit,
 quòd vni iam Deo liberius famulari, & committere mihi ab eo

ecclesie officium præstare præsem. Deinde ut mihi cum
 Meis iam diu optatum habere liceret commercium. Cuius qui-
 dem vite simplicitas & delectatio tanta est, ut non regem esse,
 sed regibus non egere, verè regaliter vivere, & ipsa verè bea-
 tior sit. Quanquam hoc argumentum nequaquam in vulgus
 eundem est, ne ad eos quidem, qui aliquam speciem bono-
 rum decorumque præ se ferentes, eisdem nihilominus, quibus
 vulgus, honorum atque opum cupiditatibus iactantur. Sed ego
 tecum tanquam mecum hanc rationem puto. Non enim mi-
 hi plus allamo in huius laude consilij, quam tibi ipsi tribuo: què
 & multis antea testibus, & tuis nunc ex litteris planè intelligo
 in eadem mecum esse sententia: nisi quòd tua virtus hoc appa-
 ret illustrior, quòd ego multis diu curis, laboribus, vigiliisque
 veritatem, quas ad alienum arbitrium ferebam & suscipiebam,
 tandem tacto fractus, in quietis locum me contuli. Tu tua spon-
 te, soloque iudicio, studiis ambitionis missis, in eundem por-
 tum es peruectus. De qua præclara animi tui moderatione, re-
 cipiunt quoque consilio, & eiusdem mecum societate muneris, & ri-
 di gratulor, & mihi apprimè gaudeo. Nullo enim alio comite or-
 nante, aut hanc in te prius viam, quæ minimè populo nota est,
 tanquam ob defectu dinem dumetis inhorruerat, & stirpibus, aut
 enee verere eandem possum. Sed de his quoque satis. Iulij fra-
 tris mei quòd mihi mentionem facis, eodem penè amore ac si
 frater ipsius germanus fuisset, vereremque tuam cū illo familia-
 ritatem prædicar: peream mi Brixii, nisi cum meum erga te studi-
 um ad suum modum creuisse crederem, maximus tamen hæc de causa
 cumulus accessisset: non enim existimarem nostram coniunctionem
 tam iuste ab illius tecum consuetudine auspiciatam fuisse. Neque
 verò me te vrbatum meminisse mihi videbar, aut post in Gallia
 tibi concquam rei cum fratre fuisse meo noueram. Sed omnis
 tui cognitio principio mihi in Gallia oblata est, primum ex liti-
 eris, quæ iam longo intervallo accepi iucundissimas. Dein-
 de et epistolis & Eratmi ad te, & ad illum tuis, illoque imprimis
 opere mihi sanè probato, quòd conuertendo Chrylostomo lu-
 cebatuli. Postremò verò Lugduni, deindeque Massilia, cum ad
 sanctissimos principes salutatum accessissem, sermones cum pluri-
 bus permixtos & habui & accepi de te: cum tua virtus & doctri-
 na, maximeque ista animi æquitas, qua tu fortunæ & cupidita-
 tum modum constituis, omnium vna & constanti voce lau-
 daretur. Itaque cum plurimas iam haberem tui magnificen-
 di causas: cumque hoc nouissimum studium, quòd tu in meis ex-
 hibendis scriptis honoris mei causa suscepisses, vehementer tibi
 me obstruere: illa tamen mei fratris cōmemoratio tā piè, tam-
 que pinniter abs te facta, prorsus effecit, ut te in illius penè loca

diligam. Quam ob rem rectè feceris, idq; mihi erit gratissimum, si ita statueris, quæcunque à coniunctissimo fratre officia sperari, aut expectari possunt: ea tibi à me prompta esse & parata: ut si visus venerit quòd memetipsum tibi patefacere penitus possim, non sis maiorem erga te benevolentiam cuiusquam, neque fidem in amicitia integriorem cogniturus. Illud te rogo, ut quid theologorum vestri de meis scriptis senserint, certiores me facias: cura etiam adhibita, ut literæ ad me diligentius perferantur. Nam quas mense Aprili dedisti, eas mihi scito extremo Iunio fuisse redditas: quibus ut debui, sine mora respondi. Tuis ad dubitationibus, quæ ad linguæ Latinæ rationem pertinent, altera seorsum pagella connotatis facere. Vale mi doctissime Germane, & nos amare perfeuera. Carpentoracti, pridie Calen. Iulias, M.D.XXXIV.

X.

IACOB. SADOLET. EPISC. CARPENT.

Germano Brixo. S. P. D.

ET literæ tuæ, id quod aliàs quoque conquestus sum, ratissimè ad me perlatae fuerunt: (data enim pridie Idus Februarias, post Nonas Aprilis denique mihi sunt redditæ.) Ego quòd minus ad eas continuò responderem, valetudine sui aduersa impeditus. Scito enim me octauum iam mensem piteuta usque eò laborare, ut & odoratum penitus, & vim etiam gustandi aliqua ex parte amiserim. Qui morbus hyemis tempore lentior, eoque magis tolerabilis: quòd humoribus pigrè & segniter se mouentibus, sensum in nobis mali obrustorem aliquanto facit. Vere nouo excitatur, & ad nocendum corpori acuitur. Itaque & febricula aliquot diebus tentatus sum, & nunc capite frequenter languco: non tam dolore quidem, quàm grauedine quadam occupatus, atque pressus. Sed mihi multis adhuc frustra remediis adhibitis, recuperandæ valetudinis spes, secundum Deum, reliqua est in appropinquantis caloribus aduentu. Quæ si nos sefellerit, feremus humaniter, omneque Dei omnipotentis de nobis ipsis decretum in partem optimam accipiemus. Illud utique præstabitur à nobis, ut ne qua culpa nostra morbus vim ad lædendum, in incrementum accipiat. Habes causam meæ tarditatis. Nunc reuertor ad tuas literas, quæ mihi mediisidius extiterunt gratissimæ: vel quòd beneuolentia erga me tua eas mihi gratas semper efficit, vel quòd de libro meo quid actum fuerit, cognoui: de quo ad id tempus nihil acceperam. Eram autem non minimum sollicitus, quo pacto ex eo afficiantur animi vel audientium, vel legentium. Er mirum hoc tempore, hisque animorum opinionumque dissensionibus, nihil tam nobis perimiscendum, quàm calumnia est, quod

quod iam vulgare quidem videtur esse vitium. Sed mihi, ut con-
 curatio omnis permolesta, sic animi æquitas turissimum est per-
 fugium quo sum ut solitus, si quis falsam mihi litem aut iurgi-
 um incidat: nam benevolis castigatibus vltro magnam gra-
 tiam me debere confiteor. Quare quod mihi polliceris, vel poti-
 us scribis, te actorum accuratè cum theologis vestratibus, ut me-
 um hunc animum æqui bonique consulant, id ego abs te non
 molliorè cum cupiditate expeto. Nihil enim malo, quàm & suū
 illis honorem, & mihi meam pacem ac tranquillitatem incolu-
 mentem manere. Præterea faueo etiam ordini illi atque collegio, in
 quo video firmissimam anchoram fluctuantibus (ut nunc est) fi-
 deliæ salutis rebus constitutam esse. Sed hæc hæc tenus: neque enim
 dubito, quin iam officio functus fueris: nihilque reliqueris loci
 præter hortationi, neque admonitioni meæ, quippe qui non stu-
 dium solum amoremque in amicitia, sed nauitatem etiam, & di-
 ligentiam afferas. Quo quidem nomine non mihi vni, sed pro-
 fectim omnibus caris iure optimo atque amabilis esse debes. De E-
 pistopo Parisiensi nostro istud idem sentio quod tu. Nihil illo
 homine elegantius: nihil bonarum artium fieri posse amantius:
 in quibus ille ita cæteris fautor est, ut præcipuam tamen laudem
 ipse obtineat. Et te gaudeo tam familiarem, quàm tu scribis, exi-
 stere. Neque illud est *υψηλὸς ἀεὶ ὑψηλῶν*, sed ad summum virum
 ut ingenio & doctrina præstans eos aditus habet, quos germana
 veritas illi parefecit. Eum ego etiam mirabiliter amo, coloque, idque
 ipse non nescit: tamen mihi erit pergratum, si tu hoc idem in ser-
 monibus crebro illi inculcaris. Cætera, quæ in tuis literis plenif-
 sima & amotis atque officii sunt, iccirco à me prætereuntur, ut ne
 videar aut meis nimium oblectari laudibus aut tuas blandius læ-
 ptiacque commemorare, quàm ingenuitas amicitia, & nostra fir-
 mitas atque constantis necessitudo postulat. Illud habeto, tan-
 tum tibi tribui à me, quantum & doctissimo homini, & in officii
 constantibus constantissimo, ab homine item officij doctrinaeque
 studioso & peramante debeatur. Cuius mei de te iudicij nunquàm
 me profecto poenitebit. Vale. Scripsit his literis, venit mihi in
 mentem te querere ex te, eoque tu forte isthic haberes liberali-
 bus institutum artibus, qui & Latinis & Græcis docendis literis
 idoneus esset, idque ipse profiteretur munus. Similem enim quem-
 piam ego nactus, libenter cum huc fac bona (ut opinor) condi-
 tione acceterem: quod ciuitas hæc nostra publico id, uti fieret,
 decreuit consilio. Vellem autem eum maximè, qui in Ciceronia-
 nis scriptis exercitatus esset, atque eruditus. Hæc in re si quid est
 mihi quod præstare, & ciuibus in eo meis prodesse possis: peto a-
 te, ut ne graue suscipere aliquam curam, & te in eam cogita-
 tionem conferre. Certè enim si assequemur quod cupimus, ma-

quo nos omnes abs te affectos esse beneficio sumus arbitrari.
Iterum vale. Carpentoracti.

XI.

IACOB. S ADOL. EPISC. CARPENT. GV.
lielmo Bellaio Langeo S.P.D.

CVm hosce plures iam menses vehementer de te & de tua salute sollicitus fuisset, quod ignorans vbinam esses, te in illis Italia fluctibus etiam nunc versari arbitrabar: summam repente accepi letitiam ex optato nuntij aduentu, qui ex aula Regis nuper huc profectus, saluum ac valentem te sibi visum esse confirmavit. Quod si ita est, (vt ego spero & opto) cum mihi ipsi gratulor, tum ago Deo immortali gratias. Facit enim incredibilis ille amor, quo te iam pridem sum complexus, vt nihil mihi abs te neque secundarum, neque aduersarum rerum, esse se iunctum possit. Quanquam quas tu secundas tibi esse res putes nescio, prater Regis tui gloriam atque amplitudinem. Vidi enim te in maximis illis miserae Italiae turbibus ac procellis, non ferentem modò omnis labores, & omnia pericula constanter, ac fortiter: sed aduentem etiam vltro, & plenè expostentem pro tui Regis dignitate atque gloria, vsque eò quidem, vt nemo secundis suis rebus tam iucundè ad commodum & vtilitatem suam perfratur, quàm tu in turbulentis & asperis alacri animo versabare, quò fidei tuæ officioque satisfaceres. Quod et si iure ac merito pro tanti honore Regis faciebas, tamen rarum nos in te, propeque inauditum fidei ac virtutis exemplum conspicientes mirabamur. Nunc autem si in portum peruectus es, instituitque commorari inter tuos, & ea artium optimarum studia quibus à pueritia mirificè fuisse deditus, in aliquo otio recolare: nuncio tibi me futurum socium eiusdem & voluntatis, & iudicij. Dedi enim me penitus & dicam literis neque aliud quippiam iam cogito dies noctesque, quàm quem admodum possim veram & dignam Christiano homine immortalitatem consequi: cuius rei iudicium, & fructum etiam aliquè, velut otij mei primitias, celeriter, vt spero, in manibus es habiturus. Sed non audeo scribere de his nunc pluribus, donec sciero, vbi tu sis, quid agas, eequam mei absentis memoriam benevolentiamque conferues. Quod vt facias, mihi que aliquando aliquid de tuis rebus scribas, te vehementer etiam atque etiam rogo: imprimisque tibi vt persitadeas, nullum vnquam tempus fore, quo tuorum meritorum erga me, & nostræ mutue insignisque benevolentiae, memoria moriatur. Vale. Carpent. XV. Calen. Martij, M.D. XXXVIII.

IAC.

IACOBI SADOLET. EPISC. CARPENT.

Guiljelmo Bellaio Langaeo S. P. D.

Non pro te mei oblitum esse, id enim humanitas tua mihi
 non perispecta & cognita, & mea constans erga te voluntas
 suspicari vetat. Cum enim ego tantum te diligam, quantum lite-
 ras capere non possum, quod meus in te amor omnem verbo-
 rum vim, & orationis copiam longè vincit: non duco posse hoc
 accelerari in natura ingenua, & liberali, cuiusmodi tua est, ut po-
 tueris in amando ferre partes velis. Quamobrem certus
 sum me tibi esse cordi, quemadmodum quidem antea semper
 fui. Quod autem lacessitus a me toties per literas, nullas mihi
 ad te recepseris, id occupationibus tuis totum attribuo: etsi
 vel verbalis abs te duobus, ut alias tibi scripsi, poteram esse
 concors: qui mihi amanti, cupienti, de te multum cogitan-
 te, matrem inuenis loco accidissent. Siquidem in illis imagi-
 nes & animi, & amoris erga me tui, complecti & osculari mi-
 hi liceret. Sed quando id prateriit, adest noua occasio, qua na-
 turae mihi beneuolentiam tuam possis. Paulus Sadolet. fratris
 mei illius, is qui tibi has literas reddidit, adolescens est appri-
 etus, & in artibus honestissimis, à meque in filij loco diligi-
 tur. Is iam pridem flagrans cupiditate videndae Aulae Regiae, & i-
 plius Regis salutandi venerandique ram suo, quam meo nomine,
 hoc tempore à me potissimum dimissus est: quo mea quoque in-
 terit, aliqua perferri ad Regem meis verbis: ex quibus ille plu-
 rimum fruis beneficiis in me iam collatis, animum meum erga se
 & memorem & gratum cognoscere posset. Etenim iam du-
 ctum retro mi Langae, ne me rusticum hominem iam quèdam,
 dignum urbanum esse existimetis, qui officium iustum meher-
 ens & debitum, ad vos isthuc veniendi, & coram me regi
 conferendi iam diu distulerim. Sed eius me mei facti oppido quam
 polueret, si aliqua in me resideret culpa, ac non totum hoc cri-
 men fortuna sustineret. Quibus autem de causis usque adhuc re-
 tardatus sum, & quid potissimum velim in hoc tempore, cuncta
 scribo Paulo cognosces. Quem peto à te Langae mi suauissi-
 me, ut magno opere rogo, ut omni tua humanitate, tua in-
 quam illa praestante atque egregia, complectare. Nihil mihi o-
 mniuo licere gratius potes, quam si in hoc adolescente quanti-
 um me facias, & quid mea causa cupias, ostenderis. Is à me habuit
 in mandatis, ut nihil omnino ageret, nisi de còsilio tuo. Quamo-
 dorum cum totum suscipias oportet: & non solum illi introdu-
 ctus, sed monstrator etiam sis, & monitor, quem modo, & quande-
 ant

aut ad Regem adire, aut reliquas eum res agere & tractare conueniat. Hoc cum mihi feceris (vt dixi) gratissimum: cum tu virtuti & humanitati tuæ seruias, quemadmodum quidem solitas es: ipsumque adolescentem dignum & fide & beneuolentia tua etiam experire. Nos hic de nuptiis tuis nescio quid audiimus, easque plenissimas dignitatis esse intelleximus. Id si ita est, quod quidem cupio esse, tibi eam rem feliciter & prospere euenire oportet: Deum quaeso, vt eos ex te gignas liberos, qui tibi & volutati, & generi tuo sempiternæ laudi esse possint. Vale mihi Laegre, & me vt soles dilige. Carpentoraçti.

XIII.

IACOB. SADOLET. EPISC. CARPENT.

Pino Riuenfi Episcopo S.P.D.

Div est, quod nihil ad te dedi literarum: non obliuione amentitiæ nostræ, sed quod cum nihil haberem quod scriberem tua lectione dignum, nullas volui potius, quam inanes esse meas literas. Nunc verò cum se mihi occasio, & propè dicam necessitas quaedam obrulerit scribendi ad te, libenter hac opportunitate sum usus. Etenim quibus in rebus egere mihi videor cum eruditi hominis doctrina, tum amici fide, tu mihi statim occurris ad utrumque aptus, cuius iudicium & integritas à me maximi aestimatur. His diebus absolueram commentarium in Psalmum XC. In nò maximo cum labore atq; cura, quod mihi ferè scribenti semper accidit, vt propter tenuitatem ingenij omnia difficillima esse videantur. Eum librum cum cuperem communicare tecum, & cum aliquot viris doctis, vt quàm maxime emendatus in manus hominum exiret, difficultate librariorum fui retardatus, quorum est incredibilis in his locis inopia. Itaque ad impressores me necessariò contuli, ne nunquam quicquam ederem quod laude dignum esse posset. Nam cum non insistendum mihi in hoc vno opere sit, sed ad alia, Deo bene iuuante, progrediendum: visum est fore vtile maturè intelligere, quid quisque in hac lucubratione mea prima ex me requirat, vt ex his, in quibus iure nunc reprehendar, in alijs posthac cautior & sapientior sim. Hac spe & fiducia libello exitum permisi, cumque euestigio mihi ad te: vt siue tibi probaretur, singularem animi lætitiã ex hominis doctissimi, atque amicissimi approbatione acciperem: siue minus probaretur, tua castigatione & monitis in posterum fierem melior. Quorum vtrumvis ita mihi gratum futurum est, vt vtrum malim optesciam. Vtile est reprehendi, cum erres: lucundum laudari, præsertim a laudato viro. Sed si hi sumus, qui esse debemus, hoc est veri rectique cultores, potior esse debet voluptas te vtilitas. Quomo

Quamobrem à te peto, idque maiorem in modum, ut cum hæc
 contra leges, repenesque aliquid quod tibi non satis probetur,
 sentiam que actis iudicij tui aliqua in re offendat, ne parcas mo-
 nere de reprehendere me, fidemque amicitiae, quam a te sanctissi-
 me literari non dubito, in hac re mihi potissimum prestes. Ve-
 rum dico, si minus in hoc volumine, quod iam editum est, at in
 aliis que ego me paro, plurimum mihi & tua eruditio prode-
 rit & autoritas. Tibi equidem hoc confirmo, me in hac scriptura
 & in oratione mea, non tam meam spectasse laudem, quam eo-
 rum utilitatem, qui legent: si forte in hac tanta vitiorum vber-
 tate, quibus hodie terrarum orbis laborat, aliquid ferre opis
 possum habenti iam, & grauius affectæ religioni Christianæ.
 Quot operatum est malus multo est, quam ut conueniat meis
 vitiis per quos tamen vult, omnia quæcunque vult, & potest,
 & potius semper omnipotens Deus: qui à pecore pascendo, & à
 frumento, reges populo suo & prophetas accersit. Cuius nos
 honorat, & nominati toto animo inferentes, satis habituri sumus,
 si cui inter legendum nostra, aut Dei ipsius omnia intuentis ti-
 meris solito maior, aut acrius desiderium rectè faciendi incesserit.
 Sed de his satis. Tu ut me diligas, tibi que persuadeas, te à me &
 collatum opere, & amari, magno opere à te peto. Vale. Carpentor-
 um, Calend. Marij, M. D. XXX.

XIV.

IAC. SADOLETUS EPISC. CARPENT.

Aug. Grimaldo Episc. Grassæ, S. P. D.

Omibus in rebus tuus amor erga me semetipsum ostendit
 Quod et mihi est peroptatum, te & factis sepius apparere
 quanto opere tu me diligas: tamen quod tibi nihil adhuc possum
 reddere, præter benevolentiam, & memorem pro tuis iam pluri-
 bus factis erga me voluntatem: aliqua cura afficior, ne cui indi-
 gnatissimus viri tanto erga me studio esse videar. Quod ego à te pe-
 to, ut me ita credere animum inducas. Crebrior tibi, & felicior
 datur occasio bene merendi de me, & propter amplitudinem
 præsentis, & propter excellentiam virtutis. In quo verò & fides
 agitur, & officium, & fidelis amicitiae firma coniunctio, mori
 minus malim, quam quoquam in eo esse inferior. Sed quorsum
 ista? Paulus fratris filius, quem ego mihi pro filio duco, nuper
 recessit ad nos, mihi narrauit, quo pacto fuerit acceptus à te: ut
 non solum amorem, quo me prosequeris, sed humanitatem et-
 iam, & liberalitatem tuam, quæ summa est, totam effuderis in
 eum: aliquotque locis ea de me presentibus audientibusq; com-
 plimentis duxeris, ex quibus perspicue pateret, & quantum me

agere.

amores, & quam amicè de me atq; honorificè non sentires ipse
 solum, sed alios etiam velles sentire atque existimare. Hæc tua
 recentia officia, quæ aliis iam plurimis accumulata sunt, si obli-
 uisci aut dissimulare velim, ingratus & nefarius: si verbis com-
 pensare, ineptus sanè existimer. Sed in re difficili ad capiendum
 consilium & dubia, malui tamen scribere ad te aliquid, & gratias
 tibi agere, quam omnino me videri mutum. Eas igitur tibi & ago
 & habeo quam maximas, habiturasque sum semper, donec via
 superabo mea. Et quoniam alia mihi non est de te bene prome-
 rendi facultas: illud quod sperare non nihil posse mihi video, si
 hoc ocium quo nunc fruor, Deus mihi fortunabit, tibi polli-
 ceor, me omnem operam daturum, vt & tue eximia virtus, &
 mea erga te summa benevolentia ac voluntatis, aliquid non
 obscurum iudicium prodatur posteritati. Sed & hoc parum est,
 & tu multo maioribus es dignus. Nos tamen id quod possumus
 libenter prestabimus, in quo animus tibi noster, non res ipsa est
 spectanda. Vale, & nos amare ne desine: tibi que persuade vicis-
 sim, te a me non amari solum, sed mirabiliter etiam obicruari, &
 coli. Carp. XV. Calend. Octobris M.D. XXIX.

IACOBI SADOLETI EPISC.
 CARPENTORACTI EPISTO-
 larum Lib. V. Epist. I.

IACOB. SADOLET. EPISC. CARPENT.

Ioan. Saluato S. R. E. Cardinali, S. P. D.

COGNOVI ex literis meorum, id quod mihi magna
 voluptati fuit, te saluum ad urbem, & ad Pontificem
 Max. reuertisse: atque vti nam vt virtus tua mihi pla-
 ne perspecta & probata semper fuit, sic habeat locum
 his duris temporibus, quo Reip. & Ecclesiasticæ autoritati possit
 esse adiumento. Quod tamen confido fore, fretus prudentia tua,
 & optimi Pontificis sapientia atque consilio. Ego cum tu etiam
 nam in Gallia esses, memoria teneo, me tibi scripsisse, excusata
 me reicio quid in sacris literis: quod simul ac absoluissem, conti-
 nad tibi missurus essem. Id nunc mitto, commentarios videlicet
 in Psalmum XCIII. aliquantò seriùs, quam volebam: quod ex-
 pectatio mea quoad scirem vbi nam locorum consules, fru-
 dium mittendi meum retardauit. Nam quin tibi in omni laude
 doctrine ac literarum plurimum tribuam, ne tu quidem dubita-
 re quicquam potes. Nosti enim iam diu animum meum erga te,
 & perpetuum iudicium, quod ego cum de ingenio tuo, tum de
 præstati-